देवस्याम्बुजिनीपतेः समुदयं जिज्ञासमाने प्रिये
वामाक्षो वसनाञ्चलेः श्रवणयोर्नीलोत्पलं
निङ्गुते ॥"* ॥

यथा च।

"नखाङ्कितमुरःस्थलेऽधरतले रदस्य क्षतं
च्युता बकुलमालिका विगलिता च मुक्तावली।
रतान्तसमये मया सकलमेतदालोकितं
स्मृतिः क्व च पतिः क्व च क्व च तवापि शिक्षा-
विधिः ॥"

अपि च।

"कान्ते तल्पमुपागते विगलिता नीवी स्वयं
बन्धनात्
वासश्च श्रथमेखलागुणधृतं किञ्चित् नितम्बे
स्थितम्।
एतावत् सखि वेद्मि केवलमहो तस्याङ्गसङ्गे पुनः
कोऽसौ कासि रतञ्च कीदृशमिति स्वल्पापि मे
न स्मृतिः ॥" * ॥

मध्याप्रगल्भे मानावस्थायां प्रत्येकं त्रिविधे।
धीरा अधीरा धीराधीरा चेति। व्यङ्ग्यकोप-
प्रकाशा धीरा। अव्यङ्ग्यकोपप्रकाशा अधीरा।
व्यङ्ग्याव्यङ्ग्यकोपप्रकाशा धीराधीरा। इयांस्तु
विशेषः। मध्यमायाः धीरायाः कोपव्यञ्जिका
गीः। अधीरायाः परुषवाक्। धीराधीराया
वचनरुदिते प्रकाशिके। प्रौढाधीरायास्तु
रतावौदास्यम्। अधीरायास्तर्ज्जनताडनादिः।
धीराधीराया रतावौदास्यं तर्ज्जनादि च कोप-
प्रकाशकम्। यत्तु धीरादिभेदः स्वीयाया एव
न परकीयाया इति प्राचीनलिखनं तदाज्ञा
मात्रं धीरात्वमधीरात्वं तदुभयञ्च माननियत-
मेव परकीयाया मानश्च नेति वक्तुमशक्यत्वात्
परकीयाया मानश्चेत्तेषामप्यावश्यकत्वादिति
भावः ॥ * ॥ मध्या धीरा यथा,—

"लोलालिपुञ्जे व्रजतो निकुञ्जे
स्फारा बभूवुः श्रमवारिधाराः।
देहे समीहे भवतो विधातुं
धीरं समीरं नलिनीदलेन ॥" * ॥

मध्या अधीरा यथा,—,

"जातस्ते निशि जागरो मम पुनर्नेत्राम्बुजे
शोणिमा
निष्पीतं भवता मधु प्रविततं व्याघूर्णितं मे
मनः।
भ्राम्यद्भृङ्गघने निकुञ्जभवने लब्धं त्वया द्रोफलं
पश्चेषुः पुनरेष मां बहुतरैः क्रूरैः शरैः
क्रन्तति ॥" * ॥

मध्या धीराधीरा यथा,—

"कान्तानुरागचतुरोऽसि मनोहरोऽसि
नाथोऽसि किञ्च नवयौवनभूषितोऽसि।
इत्थं निगद्य सुदृशा वदने प्रियस्य
निक्षिप्ता वाम्यलुलिता निहिता दृगन्ताः ॥"*॥

प्रौढा धीरा यथा,—

"नो तल्पं भजसे न जल्पसि सुधाधारानुकारा
गिरो
दृक्पातं कुरुषे न वा परिजने कोपप्रकाश-
च्छलात्।
इत्थं केतकगर्भगौरि दयिते कोपस्य संगोपनं
किं स्यादेव न चेत् पुनः सहचरो कुर्व्वीत
साचि स्मितम् ॥"*॥

प्रगल्भा अधीरा यथा,—

"प्रतिफलमवलोक्य स्वीयमिन्दोः कलायां
हरशिरसि परस्याः सम्भ्रमाग्रङ्गमाना।
गिरिशमचलकन्या तर्ज्जयामास कम्प-
प्रचलवलयवेल्लत्कान्तिभाजा करेण ॥"* ॥

प्रगल्भा धीराधीरा यथा,—

"तल्पोपान्तमुपेयुषि प्रियतमे साचीकृतग्रीवया
काकुव्याकुलवाचि साचिहसितस्फूर्ज्जत्कपोल-
श्रिया।
हस्तन्यस्तकरे पुनर्मृगदृशा लाक्षारसाञ्चलित-
प्रौष्ठोष्ठमयूखमांसलरुचो विस्फारिता
दृष्टयः ॥"*॥

एते धीरादिषड्भेदा द्विविधा। धीरा ज्येष्ठा
कनिष्ठा च। अधीरा ज्येष्ठा कनिष्ठा च
धीराधीरा ज्येष्ठा कनिष्ठा च इत्यपि क्वचित्
पाठः एते धीरादिभेदात् द्विविधा
भवन्ति। ज्येष्ठा कनिष्ठा च। परिणीतत्वे
सति भर्त्तरधिकस्नेहा ज्येष्ठा। परिणीतत्वे
सति भर्त्तुर्न्यूनस्नेहा कनिष्ठा। अधिकस्नेहासु
न्यूनस्नेहासु सामान्यवनितादिषु नातिव्याप्तिः।
परिणीतपदेन व्यावर्त्तनात्। नापि परकी-
यायामतिव्याप्तिः। भर्त्तृपदेन तद्व्यावृत्तेः। धीरा
ज्येष्ठा कनिष्ठा च यथा,—

"एकस्मिन् शयने सरोरुहदृशोर्विज्ञाय निद्रां
तयो-
रेकां पल्लवितावगुण्ठनपटामुत्कन्धरो दृष्टवान्
अन्यस्याः सविधं समेत्य निभृतं व्यालोलहस्ता-
ङ्गुलि-
व्यापारैर्वसनाञ्चलञ्चपलयन् स्वाण्यूतिं कृत
वान् ॥"॥*॥

अधीरा ज्येष्ठा कनिष्ठा यथा,—

"अन्तःकोपकषायिते प्रियतमे पश्यन् घने
कानने
पुष्पस्रावचयाय नम्रवदनामेकां समायोजयन्।
अर्द्धोन्मीलितलोचनाञ्चलचमत्काराभिरामा-
ननां
स्रोरार्द्राधरपल्लवां नवबधूमन्यां समालिङ्गति ॥"

धीराधीरा ज्येष्ठा कनिष्ठा च यथा,—

"धैर्याधैर्यपरिग्रहग्रहिलयोरेषोदृशोः प्रीतये
रत्नद्वन्द्वमनन्तकान्तिरुचिरं मुष्टिद्वये न्यस्तवान्।
एकस्याः कलयन् करे प्रथमतो रत्नं परस्याः
प्रियो
हस्ताहस्तिमियात् स्पृशन् कुचतटोमानन्दमा-
विन्दति ॥"

इति रसमञ्जरी ॥

स्वूर्च्छ, आ विस्मृतौ। इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-
पर०-सक०-सेट्।) दन्त्यादिः क्रस्वी वकार-
युक्तः। क्विपि राल्लोपे स्वूः स्वूरौ स्वूरः।
आ स्वूर्च्छितं स्वूर्णं तेन। स्वर्च्छति कथां
मद्यपः। इति दुर्गादासः ॥

स्वृ, ऊ शब्दोपतापयोः। इति कविकल्पद्रुमः ॥
(भ्वा०-पर०-शब्दे अक०-उपतापे सक०-वेट्।)
दन्त्यादिर्वकारोपधः। ऊ, अस्वारीत् पिकः।
अस्वार्षीत् खलं राजा। इति दुर्गादासः ॥

स्वृ, गि हिंसने। इति कविकल्पद्रुमः ॥ (क्र्या०-
पर०-सक०-अनिट्।) दन्त्यादिर्वकारोपधः।
तद्रहितोऽपीति केचित्। गि, स्वृणाति स्वूर्णः
स्वूर्णिः। इति दुर्गादासः ॥

स्वेक, ऋ,ङ गतौ। इति कविकल्पद्रुमः ॥(भ्वा०-
आत्म०-सक०-सेट्।) वकारयुक्तः। ऋ, असि-
स्वेकत्। ङ, स्वेकते। इति दुर्गादासः ॥

स्वेच्छा, स्त्री, (स्वस्य इच्छा।) स्वकीयेच्छा।
तत्पर्य्यायः। यदृच्छा २ स्वैरिता ३। इति
हेमचन्द्रः ॥ (यथा, कथासरित्सागरे।२५।४८।
"स च मत्स्योऽन्विमध्येन तत्कालं स्वेच्छया
चरन्।
उत्स्थलद्वीपनिकटं जगाम विधियोगतः ॥")

स्वेच्छामृत्युः, पुं, (स्वेच्छया मृत्युर्यस्य।) भीष्मः ॥
इति त्रिकाण्डशेषः ॥ स्वेच्छया मरणञ्च। तद्-
युक्ते, त्रि ॥

स्वेदः, पुं, (स्विद्+घञ्।) घर्म्मः इत्यमरः ॥
१।७।३३॥ स्वेदनम्। इति मेदिनी ॥ भावरा
इति भाषा ॥ * ॥ उष्मा। तापः। अथातः
स्वेदाध्यायं व्याख्यास्यामः। इति ह स्माह
भगवानात्रेयः।

"अथ स्वेदान् प्रवक्ष्यामि यैर्यथावत् प्रयोजितैः
स्वेदसाध्याः प्रशाम्यन्ति गदा वातकफात्मकाः ॥
स्नेहपूर्व्वप्रयुक्तेन स्वेदेनावजितेऽनिले।
पुरीषमूत्ररेतांसि न सज्जन्ति कदाचन ॥
शुष्काण्यपि च काष्ठानि स्नेहस्वेदोपपादनैः।
नमयन्ति यथान्यायं किं पुनर्जीवतो नरान् ॥
योगर्त्तुव्याधितापेक्षो नात्युष्णोऽतिमृदुर्न च।
द्रव्यवान् कल्पितो देशे स्वेदः कार्य्यकरो मतः ॥
व्याधौ शीते शरीरे च महान् स्वेदो महाबले ॥
दुर्व्वले दुर्व्वलः स्वेदो मध्यमे मध्यमो हितः ॥*॥
वातश्लेष्मणि वाते वा कफे वा स्वेद इष्यते।
स्निग्धरूक्षस्तथास्निग्धोऽरूक्षश्चाप्युपकल्पितः ॥
आमाशयपते वाते कफे पक्वाशयाश्रिते।
रूक्षपूर्व्वो हितः स्वेदः स्नेहपूर्व्वस्तथैव च ॥
वृषणौ हृदयं दृष्टी स्वेदयेन्मृदु वा न वा।
मध्यमं वंक्षणौ शेषमङ्गावयवमिष्टतः ॥
सुखैर्लक्तकैः पिण्ड्या गोधूमानामथापि वा।
पद्मोत्पलपलाशैर्व्वा स्वेदः सम्वृत्य चक्षुषी ॥
मुक्तावलीभिः शीताभिः शीतलैर्भाजनैरपि।
जलार्द्रैर्जलजैर्हस्तैः स्विद्यतो हृदयं स्पृशेत् ॥
शीतशूलव्युपरमे स्तम्भगौरवनिग्रहे।
संजाते मार्द्दवे स्वेदे स्वेदनाद्विरतिर्मता ॥
पिपासा गात्रसदनं मूर्च्छापित्तप्रकोपनम्।
दाहः स्वेदोऽङ्गदौर्ब्बल्यमतिस्विन्नस्य लक्षणम् ॥